
Zoltan BIRO

JEVREJSKI LEKARI U BORSKOM LOGORU*

Zoltan Biro je rođen 30. marta 1912. godine u Budimpešti kao jedino dete Ilone, rođene Mendelson, i Mirka Imrea Biroa.

Otac i majka su mu odvedeni u Aušvic 1944. godine i nisu preživeli kao ni većina drugih logoraša.

Zoltan Biro je radio u Vojnom sudu u Subotici od kraja 1944. do jeseni 1945. godine, a zatim u Ministarstvu finansija i pravosuđa u Beogradu. Potom je do svog penzionisanja 1975. radio u Vrhovnom privrednom sudu. Sve do svoje smrti, 2. aprila 1998, bio je arbitar Spoljnotrgovinske arbitraže u Beogradu. Pisao je komentare zakona iz raznih oblasti, posebno iz građevinskog prava. Bio je oženjen Evom, rođenom Rozenfeld. Imao je dve kćerke, Evu Blumenberg i Juditu Jovanović, i četvoro unučadi.

Posle okupacije 1941. sam kao i ostali mladi Jevreji u Bačkoj bio mobilisan u mađarske vojne radne jedinice i sa jednom od njih sam 1943. bio upućen na prisilan rad u rudnik Bor. Jevreji kao i ostali pripadnici „niže rase“ u Mađarskoj i osvojenim oblastima, uključujući

---

* Odlomak iz svedočenja pripremljenog na osnovu intervjua koji je Jaša Almuli, nekadašnji predsednik Jevrejske opštine u Beogradu, obavio sa Zoltanom Biroom za US Holocaust Memorial Museum u Vašingtonu.

Vojvodinu, nisu išli u mađarsku vojsku, nego su od prve polovine 1942. korišćeni za radove od kojih su čišćenje mina na Istočnom frontu i vuča topova bili najopasniji.

Deo jedinice u kojoj sam se nalazio upućen je u rudnik Bor. Bio sam jedan od nešto više od šest hiljada Jevreja koje je Mađarska ustupila Nemcima i poslala u Borski rudnik. Oko stotinu njih bilo je iz Vojvodine.

U početku sam radio kao pomoćni miner, a bio sam smešten u logor koji se zvao Feralberg. U blizini se nalazilo selo Gornjani u kojem je bila jedna komanda Porečkog četničkog korpusa. Komandant je bio oficir Piletić, za koga ne znam da li je bio major ili potpukovnik.

U Piletićevom štabu je bilo nekoliko aktivnih oficira koji su doveli svoje porodice u obližnja sela i zaseoke. Što zbog zaostalosti tih krajeva, što zbog zaraznih bolesti, članovi oficirskih porodica su oboljevali, a lekara nije bilo ni u štabu ni u okolini. Bilo ih je u logoru za Jevreje na prinudnom radu, i to njih trojica: Nikola Semze iz Vojvodine, koji je bio pri kraju studija medicine, dr Kadar iz Budimpešte i neki lekar iz Prikarpatске Rusije. Piletić je poslao kurira kod nemačkog zapovednika i od njega zatražio da šalje zatočene jevrejske lekare da leče oficirske porodice. Ovaj ih je slao u pratnji nemačkog vojnika tako da smo došli u kontakt sa četnicima koji su nas počeli nagovarati da pređemo kod njih. Pristali smo, a da bi se bekstvo zabašurilo insceniran je četnički napad na logor. Na radilište je došao vod četnika sa puškomi-traljezom, stražari su razoružani i jevrejski lekari odvedeni. Sa trojicom lekara otišla su i petorica ili šestorica Jevreja, trojica iz Subotice, a ostali iz Prikarpatске Rusije. Pre bekstva je lekar Semze pozvao i mene da pođem sa njima, ali ja nisam hteo. Četnici su me i neposredno pozvali da im se pridružim jer su saznali da sam rezervni oficir, ali sam i to odbio. Tridesetih godina bio sam istaknut skojevac na Beogradskom univerzitetu.

Semze, kome je do diplome nedostajao samo ispit iz sudske medicine, radio je kod četnika kao lekar. Bio je na toj dužnosti sve dok partizani nisu sredinom 1944. porazili četnike kod Rtnja, kad je deo četnika otišao svojim kućama, a deo se pridružio Narodnooslobodilačkoj vojsci. Među njima su bili i svi Jevreji koji su sa Semzeom prebegli četnicima. Semze je tada postao partizanski lekar, a posle rata je radio u Armiji, završio medicinu i specijalizovao se.

Uspeo sam da pobegnem iz logora u Boru kada su Mađari započeli odvođenje Jevreja da ih ne bi oslobodile Narodnooslobodilačka vojska i Crvena armija koje su nadirale. Pre toga se položaj Jevreja u

logoru i u Mađarskoj naglo pogoršao. Vlast u Mađarskoj preuzeli su saradnici nemačkih nacista, krajnji mađarski desničari. Oni su u proleće 1944. počeli da isporučuju Jevreje nemačkim nacistima koji su ih slali u logore smrti. Jevrejske zatočenike na radu u Boru su u jesen počeli sprovoditi u Mađarsku da bi i njih predali Nemcima. Nas nekolicina smo osetili da je nastala velika opasnost i da treba pobeći dok se još može. Kada je logor pomeren ka Boru, nas sedmorica smo iskoristili metež, pa smo prilikom jedne eksplozije napustili kolonu i uputili se u šumu. Četnaest dana smo bili u homoljskim šumama, zadržavali se u kolibama kod Vlaha, radili za hranu, sve dok nismo naišli na jednog putara iz Brestovačke Banje koji je 1941. bio partizan. On nas je povezo sa najbližom partizanskom jedinicom. Stupio sam u Sedmu srpsku brigadu, sa kojom sam stigao u Beograd dva dana posle oslobođenja i ubrzo prešao u armijsku sudsku službu u Vojvodini.

Oni koje su Mađari prisilno odveli iz Bora imali su nesrećnu sudbinu. Prva kolona jevrejskih radnika, njih oko 3 600, odvedena je iz Bora 17. septembra 1944. pešice preko Petrovca i Smedereva za Beograd. Za sedam dana dobili su samo po kilogram hleba, pa se to odvođenje pretvorilo u „marš smrti“. Na putu do Beograda i neposredno posle njega bilo je pojedinačnih i grupnih ubijanja i streljanja koje su izvršili Mađari. U Crvenki su zatočenike preuzeli Nemci i u ciglani streljali oko 700 lica. Ostatak kolone, njih oko 1 500, esesovci su odveli prema Baji u Mađarskoj i poubijali na putu. U Baju je iz prve grupe stiglo samo njih 1 200 do 1 400 koje su Nemci sproveli u koncentracione logore, a slično je prošla i druga grupa. Od više od stotinu vojvođanskih Jevreja koji su bili na prisilnom radu u Boru ostalo je u životu samo desetak onih koji su uspeali da pobegnu, a trojica su se vratila živa iz koncentracionih logora.